

ПРОБЛЕМИ ОЦІНЮВАННЯ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

У сучасних умовах реформування та трансформації соціально-економічного ладу в Україні ключовою ланкою є питання перспективного розвитку промислового виробництва регіону (міста чи району певного регіону), його структурної перебудови та модернізації, активізації соціальної сфери та територіального розвитку. Це пов'язано з тим, що постіндустріальна трансформація українського суспільства стане можливою лише при умові відновлення та набуття Україною повномасштабного статусу високоіндустріальної держави, економіка якої, і в першу чергу її промисловий комплекс, характеризується наступними ознаками:

динамічним розвитком, що має стабільні темпи приросту виробництва;

переважанням у структурі виробництва продукції наукоємних, високотехнологічних галузей промисловості, які відповідають світовим стандартам якості та мають високий рівень конкурентоспроможності;

високим рівнем технічної та технологічної озброєності виробництва, яка забезпечує його відносно низьку енерго-, матеріало- та ресурсоємність, помірний чи незначний техногенний тиск на довкілля;

активним впливом виробництва на соціальну сферу та територіальний розвиток, які забезпечують високі стандарти життя населення [1, 34].

Таким чином, набуття промисловим комплексом України високоіндустріалізованих ознак повинно

розглядатися сьогодні як основна мета цього розвитку. Досягнення цієї мети в межах України повинно ґрунтуватися на відповідних трансформаційних процесах у промисловості окремих регіонів.

Проблему визначення рівнів розвитку промисловості регіонів країни розглядали такі вчені, як І.О. Горленко, С.Н. Маслюк, В.А. Поповкін, Г.П. Підгрушний, Л.П. Руденко, та ін. Але всі ці дослідження носять суттєво географічно-економічний аспект [2-5]. Всю сукупність підходів у цих дослідженнях можна умовно розділити на дві групи:

атрибутивно-синтезуючий підхід, який передбачає формування великого масиву показників, що характеризують різні аспекти розвитку промисловості чи окремих її галузей, з наступним їх зведенням в єдиний інтегральний показник розвитку;

індикативно-результуючий підхід, який базується на застосуванні одного чи декількох індикативних за своєю суттю показників, що відображають досягнутий рівень розвитку промисловості або окремих її галузей в регіоні. Як свідчить міжнародний досвід, саме цей підхід застосовують в роботах міжнародних інституцій. На наш погляд, саме індикативно-результуючий підхід доцільно використовувати при дослідженні розвитку промисловості регіонів. Це пов'язано також з тим, що формування ринкової економіки потребує розробки нових систем і методів управління та організації їх ефективного функціонування. Ринкові

умови передбачають не послаблення, а, навпаки, посилення державного управління, що пояснюється більш складним змістом економічних та соціальних процесів, які відбуваються в житті суспільства. Тому комплексна, об'єктивна оцінка результатів економічного розвитку є передумовою ефективного управління і має бути складовою частиною управлінської діяльності на всіх рівнях – від підприємств та їх структурних підрозділів до органів державного управління. Вона дає основу не тільки для вибору стратегії і обґрунтування управлінських рішень, але й для перевірки їхньої дієвості та результативності. Останнім часом у міжнародній та національній практиці управлінської діяльності широкого застосування для діагностики об'єктів управління набули рейтинги. У первісному значенні рейтинг – це оцінка вагомості, масштабності, популярності кого- або чого-небудь [6, 256]. У більш широкому плані під рейтингом розуміють ієрархічну систему, де між об'єктами за певними принципами встановлено якісне відношення переваги і визначено їх місце в ранжированому ряду. Об'єднуючи різноманітні характеристики і властивості складних економічних явищ в єдиний інтегральний показник, рейтинги забезпечують методологічну єдність усіх складових компонентів системи і дають можливість однозначно оцінювати різні аспекти діяльності об'єктів господарювання та органів державного управління. Визначення рейтингу певного об'єкта (країни, регіону, району чи міста, виду економічної діяльності, підприємства) у загальній їх сукупності означає перехід від певної множини ознак, що характеризують цей об'єкт, до однієї максимально інформативної оцінки. В

методичному відношенні складність подібної оцінки полягає в одержанні такого узагальнюючого показника, за допомогою якого можна найбільш раціональним способом об'єднати різноманітні за формою і змістом показники в один – комплексний (синтетичний). Агрегування ознак в одну інтегральну оцінку ґрунтується на так званій "теорії адитивної цінності", згідно з якою цінність цілого дорівнює сумі цінностей його складових [7, 29]. При цьому головним завданням адитивного агрегування є приведення показників ознакової множини, які різняться за змістом і одиницями вимірювання, до однієї стандартної основи за умови збереження співвідношення між ними. Існують різні підходи до вибору бази порівняння при розрахунках узагальнюючих показників. "У соціально-економічних дослідженнях, – відзначає А.М. Єріна, – широко використовуються інтегральні оцінки, розраховані на основі відхилень, стандартизованих варіаційним розмахом з використанням відповідних формул для стимуляторів і дестимуляторів" [7, 30].

Таким чином, в умовах трансформації економіки України, вдосконалення форм і методів управління господарським комплексом потрібен значно вищий рівень обґрунтованості планування економічного розвитку регіону. Але недосконалість інформаційно-аналітичного забезпечення ускладнює і уповільнює обґрунтування та вибір конкретних напрямів господарського розвитку, збільшує ймовірність помилок, що є однією з основних причин низької ефективності господарської діяльності. В розробку проблематики, пов'язаної з питаннями інформаційного забезпечення та оцінювання соціально-економічного розвитку регіону, значний внесок

зробили українські вчені-економісти: О.М. Алимов, Б.М. Данилишин, М.І. Долішній, С.І. Дорогунцов, С.М. Злупко, М.Д.Лесечко, І.І. Лукінов, М.Г. Чумаченко та ін. Цим питанням займається і Кабінет Міністрів України [8]. Разом із тим сучасні економічні умови вимагають пошуку нових форм і методів організації інформації як комплексу даних та їх обробки. Сьогодні державним обласним органам влади необхідно володіти комплексною аналітичною інформацією не лише про стан та тенденції економічного розвитку підопічного регіону, але й про регіони-партнери, тобто ті, що входять до сфери їх стратегічних інтересів, економіка яких обумовлює або відчутно залежить від економічного розвитку конкретного регіону. Це, передусім, аналітична інформація, що забезпечує обґрунтування економічної політики кожної з областей (районів, міст) – партнерів і регіону в цілому. Слід зауважити, що при розробці системи оцінюючих показників треба, перш за все, керуватись кінцевою метою дослідження та якісним змістом економічних явищ, що характеризують стан об'єктів управління.

Із метою визначення розвитку промисловості регіону доцільно застосовувати спеціальні індекси, які дають кількісну характеристику виробничого і трудового потенціалу промислових підприємств, розвитку підприємництва у промисловій сфері, інвестиційної та інноваційної привабливості цієї галузі [9, 11-18]. Використання цих індексів забезпечує обґрунтованість і методологічну коректність порівнянь розвитку промисловості окремих міст та районів чи певних регіонів України, наукове забезпечення систематичних розрахунків яких буде здійснюватися в

розрізі регіонів України чи міст та районів певного регіону за універсальною шкалою. Вона дозволяє виконувати методологічно коректні співставлення як за інтегральним індексом розвитку промисловості, так і за груповими індексами окремих аспектів, що характеризують розвиток цього виду економічної діяльності. Принциповим моментом такого підходу до оцінювання розвитку промисловості є її орієнтація виключно на інформаційну базу Державного комітету статистики України чи головного управління статистики в області – дані поточної статистики та систематичних вибіркового обстежень.

На концептуальному рівні запропонована технологія розрахунку індексу розвитку промисловості регіону передбачає:

1. Системний аналіз проблеми, її структурування та представлення у вигляді ієрархії.

2. Добір показників регіональної статистики, що характеризують розвиток промисловості регіону.

3. Визначення показників: стимуляторів (+), дестимуляторів (-).

4. Формування інформаційних баз даних.

5. Ранжування показників у порядку збільшення для визначення максимального і мінімального значення показників.

6. Вибір максимального (кращого) значення для кожного показника, який характеризує i -й блок в побудові інтегрального індексу розвитку промисловості регіону.

7. Розрахунок часткових індексів конкретного блоку, що характеризують рівень певного аспекту діяльності промисловості регіонів або міст чи районів певного регіону як відношення фактичного значення i -го показника для

кожного регіону (міста чи району певного регіону) до максимального (кращого) в Україні (у певному регіоні), тобто нормування показників.

8. Розрахунок добутку часткових індексів для аналізу розвитку промисловості регіонів у рамках України або суми часткових індексів у рамках певного регіону.

9. Розрахунок групових інтегральних індексів, що характеризують певні аспекти розвитку промисловості:

регіону за формулою середньої геометричної часткових індексів, що входять до певної групи (блоку);

міста чи району певного регіону за формулою середньої арифметичної простої часткових індексів, що входять до певної групи (блоку).

10. Розрахунок інтегрального індексу розвитку промисловості регіону (міст та районів певного регіону) за формулою середньої геометричної з групових інтегральних індексів, що характеризують основні аспекти розвитку промисловості.

11. Ранжування регіонів (міст та районів певного регіону) за інтегральним індексом розвитку промисловості.

Слід зауважити, що, на наш погляд, для оцінювання розвитку промисловості регіону (міст та районів певного регіону) стовідсотково аналогом недоцільно брати методика ООН індексу розвитку людського потенціалу. Це пов'язано з трудомістким процесом визначення ваг. Крім того, у практичних розрахунках для регіону (міст чи районів певного регіону), що має мінімальне значення показника з окремого аспекту діяльності, за методикою ООН коефіцієнт буде дорівнювати "0", а це суперечить його економічному змісту, а з максимальним значенням – у знаменнику коефіцієнта з'являється "0", і розрахунок його

втрачає зміст. Таким чином, за базовий рівень можна приймати різні показники: нормативи, інші раціональні норми, а при їхній відсутності – середні чи кращі (максимальні чи мінімальні) досягнуті показники в окремих регіонах (містах чи районах певного регіону). Для позитивних явищ (стимуляторів) кращим доцільно вважати максимальне значення, а для негативних (дестимуляторів) – мінімальне. У тих випадках, коли аналізуються негативні явища й оцінюється їхній вплив на розвиток промисловості в регіоні (місті чи районі певного регіону), часткові індекси, що характеризують рівень розвитку окремих видів діяльності промислових підприємств, чи факторів, що впливають на економічну діяльність, повинні виступати зворотніми величинами, тобто розраховуватися відношенням мінімального значення (нормативу) до фактичного. У такому випадку буде дотримана порівнянність коефіцієнтів, що розраховуються. Метод розрахунку ступеня відповідності кожного із аспектів, що характеризують розвиток промисловості регіону (міста чи району певного регіону) виходячи з нормативів або раціональних норм виробництва, прийнято називати нормативним, а виходячи з кращих динамічних чи територіальних цільових показників – умовно-нормативним.

Таким чином, *інтегральний індекс розвитку промисловості регіону (міста чи району певного регіону)* розраховується на основі наступних п'яти групових інтегральних індексів, що характеризують основні аспекти промислового розвитку: організації промислового виробництва; рівня індустріалізованості; інвестиційної діяльності в промисловості; промислового виробництва; економічної ефективності промисловості; ступеня та

особливостей адаптації промислового виробництва до ринкових умов функціонування.

Груповий інтегральний індекс, що характеризує організацію промислового виробництва в регіоні (місті чи районі певного регіону), доцільно розраховувати за наступними показниками:

кількість промислових підприємств: зростання їх кількості свідчить про формування сприятливих умов для розвитку промисловості;

кількість промислових підприємств на 10 тис. наявного населення;

питома вага промислових підприємств недержавного сектора.

Груповий інтегральний індекс, що характеризує рівень індустріалізованості, відображає ступінь зорієнтованості господарства областей (міст та районів) на промислове виробництво та його потенційні масштаби. В якості вихідних індикативних показників для розрахунку рівня індустріалізованості слід використовувати наступні показники:

питома вага середньорічної кількості найманих працівників у промислових підприємствах у загальній середньорічній кількості найманих працівників регіону (міста або району певного регіону) у відсотках: характеризує міру залученості робочої сили у промисловість регіону (міста або району певного регіону);

питома вага середньорічної вартості основних промислово-виробничих засобів у загальній середньорічній вартості основних засобів регіону (міста або району певного регіону) у відсотках: характеризує міру залученості основних промислово-виробничих засобів у промисловість регіону (міста або району певного регіону).

Груповий інтегральний індекс інвестиційної діяльності в промисловості

регіону (міста чи району) розраховується за показниками:

валові інвестиції в основний капітал промисловості: чим вищий їх сумарний обсяг сьогодні, тим вищі можливості промисловості в майбутньому;

прямі іноземні інвестиції в промисловість: потенційно посилюють розвиток промислової діяльності, а також вказують на зростання довіри та зацікавленості зарубіжних інвесторів до економічного розвитку промислової діяльності в регіоні;

обсяг банківських кредитів, наданих у сферу промислової діяльності, є індикатором ступеня активності фінансових структур у забезпеченні економічного розвитку промисловості регіону, крім того, певним чином відображає ступінь довіри банкірів щодо сподівань підприємців на успішний розвиток їх бізнесу у регіоні (місті чи районі);

середньорічна вартість введених у дію основних фондів у промисловості: даний показник може свідчити про ступінь готовності підприємців здійснювати свою промислову діяльність у регіоні (місті чи районі) всерйоз і надовго.

Груповий інтегральний індекс, що характеризує рівень промислового виробництва, відображає досягнутий в процесі функціонування промисловості областей (міст чи районів) економічний результат, що формується під дією внутрішніх і зовнішніх впливів. Найбільш адекватно, на нашу думку, економічну результативність функціонування промисловості регіонів (міст чи районів) оцінювати за допомогою наступної системи показників:

обсяг виробленої продукції промисловості;

питома вага обсягу продукції, що вироблена у промисловості, до загального обсягу продукції та наданих послуг регіону (міста чи району), яка розраховується як співвідношення обсягу продукції, що створена в промисловості, до загального обсягу продукції і робіт регіону (міста чи району), у відсотках;

виробництво продовольчих товарів народного споживання;

виробництво непродовольчих товарів народного споживання;

виробництво продовольчих товарів на душу населення;

виробництво непродовольчих товарів на душу населення.

Ці показники певним чином відображають ступінь активності промислових підприємств у формуванні валової доданої вартості регіону.

Для розрахунку групового інтегрального індексу, що характеризує рівень економічної ефективності промисловості, вихідними даними слід вважати наступні показники:

продуктивність праці у промисловості;

фондовіддача у промисловості;

середньомісячна заробітна плата одного працівника, зайнятого на промислових підприємствах.

Ці показники показують ступінь ефективності використання основних елементів виробничого процесу на промислових підприємствах регіону (міста чи району певного регіону).

Для розрахунку групового інтегрального індексу, що характеризує ступінь та особливості адаптації промислового виробництва до ринкових умов функціонування, в якості вихідних даних слід використовувати наступні показники:

індекс виробництва продукції промисловості порівняно з попереднім роком;

індекс виробництва продовольчих товарів народного споживання порівняно з попереднім роком;

індекс виробництва непродовольчих товарів народного споживання порівняно з попереднім роком;

питома вага підприємств, які одержали прибуток, до загальної кількості підприємств промисловості регіону (міста чи району) у відсотках;

рівень рентабельності у промисловості регіону (міста чи району) у відсотках: розраховується як співвідношення результату від операційної діяльності, отриманого підприємствами промисловості, до відповідних витрат операційної діяльності регіону (міста чи району), виражене у відсотках.

Чим вище рівень означених показників, тим вище ступінь адаптації промислового виробництва до ринкових перетворень.

Таким чином, виходячи з аналізу розвитку промисловості регіонів України, найбільш обґрунтовано видається ієрархічна схема. Верхній щабель – це інтегральний індекс розвитку промисловості регіону (ІРП), другий – загальні індикатори розвитку п'яти основних аспектів даного виду економічної діяльності. Системний аналіз проблеми оцінювання регіональних рівнів розвитку промисловості призводить до синтезу її принципової ієрархічної структури. Кожний показник системи має самостійне значення і водночас є складовою узагальнюючого показника. Система складається з п'яти блоків, які характеризують різні аспекти розвитку промисловості регіону: організацію промислового виробництва, рівень індустріалізованості, інвестиційну діяльність у промисловості, економічну ефективність промисловості, ступінь та

особливості адаптації промислового виробництва до ринкових умов функціонування.

Пропонований нами підхід передбачає використання кращих (максимальних) показників, досягнутих у регіоні (місті чи районі певного регіону), за базу порівняння для показників-стимуляторів і мінімальних – для показників-дестимуляторів. Це дозволяє розраховувати показники, що характеризують різні аспекти розвитку промисловості регіону (міста чи району певного регіону), для яких немає науково обґрунтованих нормативів. До того ж, орієнтація на більш високий рівень стимулює розвиток регіонів (міст чи районів певного регіону), дозволяє оцінити глибину і ступінь диференціації їх розвитку. Розраховані за пропонованою методикою часткові показники рівня окремих аспектів розвитку промисловості регіонів (міст чи районів певного регіону) за абсолютними значеннями будуть не більше одиниці, що дозволяє однозначно їх трактувати і використовувати для розрахунку узагальнюючих показників.

Література

1. Трансформація структури господарства України: регіональний аспект / За ред. В.П. Нагірної, О.М. Нижник. – К.: Міленіум, 2003. - 404 с.
2. Поповкін В.А., Калітенко А.П., Розинка В.О. Рівні соціально-економічного розвитку регіонів України. – Київ, 1994. – 78 с.
3. Підгрушний Г.П. Розвиток промисловості регіонів України: особливості, тенденції та перспективні

напрями // Суспільно-географічні основи регіонального розвитку України: Заключний звіт по НДР. – Київ, 1999. – С. 35 – 47. Деп. в ДНТБ України, № держ. реєстрації 0195V019506.

4. Горленко А.И., Руденко Л.Г., Маслюк С.Н., Лебедь Н.П. Сбалансированное экономическое, социальное и экологическое развитие территории (экономико-географические аспекты). – Киев, 1991. – 56 с.

5. Підгрушний Г.П. Особливості, тенденції та перспективні напрями розвитку промисловості України та її регіонів // Український географічний журнал. – 2000. – № 2. – С. 20 – 25.

6. Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь. – М.: Инфра – М, 1998. – 578 с.

7. Єріна А.М. Статистичне моделювання та прогнозування: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2001. - 170 с.

8. Про запровадження моніторингу результатів діяльності Кабінету Міністрів України та Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій: Постанова від 6 квітня 2005 р. № 263. – Київ, 2005.

9. Уманець Т.В., Підгорний А.З. Методика розрахунку індексів економічного розвитку регіонів. – Одеса: ОДЕУ, 2005. – 44 с.